

TAURAGIŠKIŲ MOKYTOJŲ POŽIŪRIS Į LIETUVIŲ BENDRINĖS KALBOS PRESTIŽĄ IR JOS VARTOSENĄ

Giedrė Bertašienė, Genovaitė Kačiuškienė

Tauragės rajono Skaudvilės gimnazija

Šiaulių universitetas

Įvadas

„Kalba – kiekvieno iš mūsų veidrodis. Ilgiau su žmogumi pabendraurus, iš kalbos galima spręsti apie jo išsilavinimą, erudiciją, teigiamus ir neigiamus charakterio bruožus, moralę. Kultūringas kalbos vartotojas lygiuojasi į prestižinę kalbą. Prestižinė kalba – siekiamas bendrinės kalbos idealas, tai spaudos, televizijos ir radijo, teatrų, kino, valstybės institucijų kalba“ (Šukys, 2006, p. 11).

Anot A. Pupkio (2005, p. 4), kalbos prestižiškumui yra labai svarbūs vertybinės orientacijos dalykai. Jeigu didesnė ar mažesnė visuomenės dalis jaučia poreikį mokytis prestižinės kalbos, ji turi žinoti, į ką orientuotis, ką mėgdžioti. Visuomenė pati renkasi autoritetus. Dabartinės bendrinės lietuvių kalbos kūrimo pradžioje didžiausias autoritetas buvo Jonas Jablonskis. Vėliau – Juozas Balčikonis, Pranas Skardžius, Antanas Salys, Kazys Ulvydas, Antanė Kučinskaitė, Aldonas Pupkis, Jonas Šukys ir kt. Šiandien jau norima lygiuotis į tuos, kurie „geriau kalba“, mokytis iš tų, kurie tą kalbą gerai moka. Visuomenė puikiai supranta, kad, siekiant aukštesnės kultūros, aukštesnio socialinio statuso, neužtenka turgaus, gatvės, garažo kalbos – reikia mokytis prestižinės bendrinės kalbos.

Lietuvos valstybė taip pat neabejinga lietuvių bendrinei kalbai. Veikia *Valstybinė lietuvių kalbos komisija*, kuri suderina kalbininkų nuomones, priima kalbinius nutarimus, rūpinasi kalbos tobulinimo klausimais. Įsteigta *Valstybinė kalbos inspekcija*, kuri kontroliuoja, kaip vykdomi Kalbos komisijos nutarimai, esant reikalui, pažeidėjus baudžia. Visuomeniniais pagrindais dirba *Lietuvių kalbos draugija*, kuri nuolat rūpinasi teigiamo požiūrio į kalbos kultūrą formavimu. Lietuvių kalbos prestižą kelia įvairūs praktiniai kalbos leidiniai: „*Gimtoji kalba*“, „*Gimtasis žodis*“, „*Kalbos kultūra*“ ir kt. Kalbos prestižą moko pajusti patarimai laikraščiuose, kalbos valandėlės televizijoje ar radijuje ir pan.

Lietuvių bendrinės kalbos ugdytojos yra ir mokyklos – aukštosios universitetinės ir neuniversitetinės, gimnazijos, vidurinės, pagrindinės ir pan. Visose jose mokoma taisyklingos bendrinės kalbos: bendrojo lavinimo mokyklose yra lietuvių kalbos disciplinos, aukštosiose – kalbos kultūros ar specialybės kalbos moduliai.

Straipsnio tikslas – remiantis anketų duomenimis, aptarti Tauragės rajono Skaudvilės ir Žygaičių gimnazijų mokytojų požiūrį į lietuvių bendrinės kalbos prestižą bei jos vartoseną minėtose gimnazijose.

Tyrimo uždaviniai:

- Remiantis anketų duomenimis, aptarti Tauragės rajono Skaudvilės ir Žygaičių gimnazijų mokytojų požiūrį į lietuvių bendrinės kalbos prestižą bei jos taisyklingumą.
- Pateikti preliminarias tyrimo išvadas ir rekomendacijas.

Straipsnis aktualus dėl formuluojamo tikslo – ištirti mokytojų požiūrį į lietuvių bendrinės kalbos prestižą, nes pastaruoju metu nyksta lietuvių kalbos archajiškumo vertybinė nuostata, o taisyklinga pedagogų kalba – puiki kalbos normų sklaidos priemonė. Be to, ši tyrimą paskatino ir įdomūs panašaus pobūdžio I. Kruopienės darbai, atlikti su aukštųjų mokyklų studentais (2004, 2006, 2007) bei žurnalistais (2005).

Tyrimo metodologija. Straipsnyje remiamasi anketine apklausa, kiekybine bei kokybine duomenų analize ir interpretacija, kuria siekiama aptarti subtilesnius pasirinkto tyrimo aspektus.

Norint išsiaiškinti mokytojų požiūrį į gimtąją kalbą, 2007 metais atliktas anketinis tyrimas Tauragės rajono Skaudvilės gimnazijoje ir 2008 metais – Žygaičių gimnazijoje. Tyrime geranoriškai dalyvavo per 80% minėtų gimnazijų įvairių dalykų mokytojų: lietuvių kalbos, biologijos, anglų kalbos, tikybos, geografijos, matematikos, rusų kalbos, istorijos, dailės ir kt. 92% respondentų yra įgiję aukštąjį išsilavinimą, 8% – baigę aukštesniąsias mokyklas.

Mokytojų nuostatoms tirti buvo išdalinta 120 anketų (sudarytojos I. Kruopienė ir G. Kačiuškienė). 22 anketos buvo atmestos dėl nekokybiško jų užpildymo, todėl tyrime analizuojamos 98 anketos.

Tyrimui naudotų anketų struktūra buvo tokia: pateikiama 16 pagrindinių klausimų (*ar taisyklinga kalba rodo kalbėtojo išsilavinimą; ar kalbėti taisyklingai (kultūringai) jums yra prestižo reikalas; ar lietuvių kalbos prestižas yra pakankamas; kas turėtų kelti lietuvių kalbos prestižą; kada stengiatės kalbėti taisyklingai; kokių darote kalbos klaidų; ar jūsų mokyklos mokytojai kalba taisyklingai; kur girdite*

taisyklingą kalbą; ar jūsų mokyklos mokinių kalba taisyklinga; ar taisote netaisyklingą mokinių kalbą; ar jaučiate motyvaciją (niekieno neverčiami) kalbėti taisyklingai; jūsų dėstomi dalykai; jūsų amžius; jūsų lytis; jūsų išsilavinimas, ar esate mokęsis kalbos kultūros), šalia jų – 3–7 galimi atsakymų variantai, paliekant vietos ir paties respondento suformuluotai nuomonei. Respondentams reikėjo anonimiškai užpildyti anketas, pabraukiant jiems priimtinausią atsakymo variantą (ar variantus) arba įrašant į paliktą langelį savąjį atsakymą.

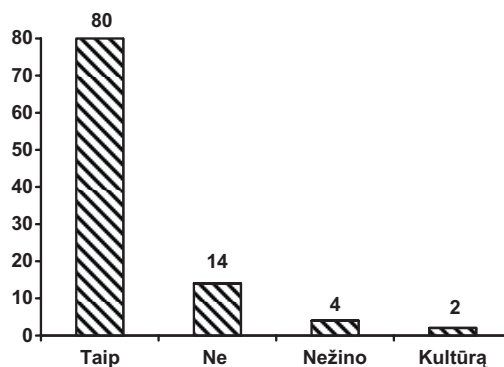
Tyrimo rezultatai ir jų analizė

Tyrimo rezultatai nebuvo netikėti. Daugeliu atvejų jie buvo panašūs į I. Kruopienės tirtų studentų ir žurnalistų atsakymus. Vis dėlto manytume, kad jie gali būti įdomūs, kadangi atspindi specifinio sluoksnio žmonių – pedagogų, turinčių aukštojo mokslo diplomą, požiūrį į lietuvių bendrinės kalbos vartoseną, pagrindines nuostatas savo bei mokinių kalbos atžvilgiu. Kita įdomi ypatybė yra ta, kad Tauragės rajonas kalbiniu (tarminiu) atžvilgiu yra nevienalytis: didžioji dalis tauragiškių priklauso pietų žemaičiams raseiniškiams, kita nedidelė dalis (apie Lauksargius) – Klaipėdos krašto aukštaičiams (Bacevičiūtė ir kt., 2004, p. 206). Šiame rajone, taip pat ir visoje pietų žemaičių tarmėje, daugelis žemaitiškų ypatybių yra susipynusios su aukštaitiškomis, o pati tarmė yra aukštaitiškiausia iš visų žemaičių tarmių (Atkočiaitė, 2002, p. 9). Lyginant pasirinktas tirti gimnazijas tarminiu aspektu, Skaudvilė priklausytų centrinei pietų žemaičių raseiniškių daliai, turinčiai ribas su daug žemaitiškesne pietų žemaičių tarme – varniškiais, o Žygaičiai yra vakarinėje tarmės dalyje, visai šalia Klaipėdos krašto aukštaičių. Pietinė Tauragės rajono dalis ribojasi su vakarų aukštaičiais kaurišiais, kurių tarmė yra tapusi lietuvių bendrinės kalbos pagrindu (Barauskaitė ir kt., 1995, p. 258). Todėl buvo įdomu pasižiūrėti, kaip artimieji kauriškių tarmės kaimynai vertina palyginti nedaug nuo jų tesiskiriančią bendrinę kalbą.

Kaip matyti iš anketos klausimų, juos galima suskaidyti į 3 dalis. Viena klausimų dalis yra skirta lietuvių bendrinės kalbos prestižui ir jos statusui išsiaiškinti (kokia yra tauragiškių mokytojų nuomonė apie lietuvių bendrinę kalbą, jos prestižą, mokytojo ir bendrinės kalbos santykį, bendrinės kalbos ir išsilavinimo, bendrinės kalbos vartojimo ir kultūringumo sąsajas). Antroji – siejama su taisyklingos lietuvių bendrinės kalbos vartojimo motyvacija (motyvacija taisyklingai kalbėti, pastangomis mokytį mokinius taisyklingos kalbos, stebėti ir analizuoti savo ir kitų daromas klaidas). Trečiosios dalies klausimai suteikia informacijos apie pačius respondentus (jų kalbinį pasirengimą, amžių, dėstomą dalyką ir kt.).

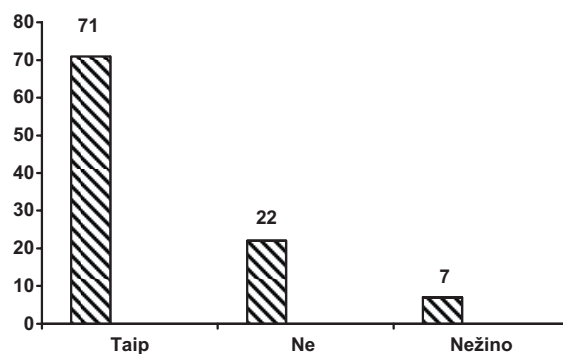
Lietuvių bendrinės kalbos prestižo vertinimas

Atsakymai į klausimą – Ar taisyklinga kalba, rodo kalbėtojo išsilavinimą? – rodytų (1 pav.), kad mokytojai tauragiškiai iš esmės pritaria nuomonei, kad taisyklinga kalba atspindi kalbėtojo išsilavinimą (80%). 14% respondentų neigia kalbos taisyklingumo ir išsilavinimo ryšį, 4% – neturi nuomonės, o 2% – kalbos taisyklingumą sieja su vidine žmogaus kultūra.

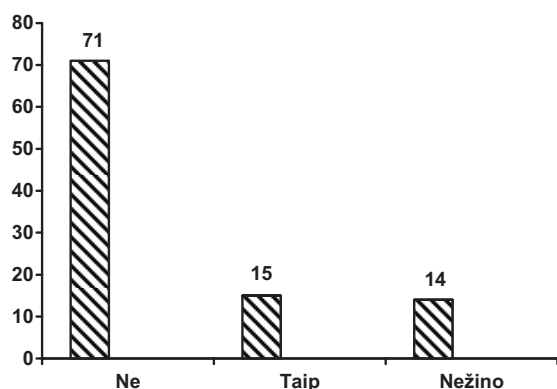
1 pav. Ar taisyklinga kalba rodo kalbėtojo išsilavinimą?

Pripažindami ryšį tarp kalbos taisyklingumo ir išsilavinimo, 71% apklausos dalyvių teigia (2 pav.), kad kalbėti taisyklingai (kultūringai) jiems yra prestižas. Prestižo reikalu laikydami taisyklingos kalbos vartojimą, respondentai patvirtina ir pirmojo klausimo išvadą, kad kalba priklauso nuo kalbėtojo išsilavinimo. 22% – tvirtina, kad kalba jiems nėra prestižo reikalas, o 7% – neišsakė savo nuomonės šiuo klausimu.

2 pav. Ar kalbėti taisyklingai Jums yra prestižo reikalas?

Pasiteiravus mokytojų, ar jų nuomone, lietuvių kalbos prestižas yra pakankamas, net 71% apklausos dalyvių atsakė, kad šiuo metu lietuvių kalbos prestižas yra nepakankamas. 15% respondentų atrodo, kad lietuvių kalbos prestižas yra pakankamas ir juos tenkina dabartinė kalbos situacija, 14% pripažįsta šiuo klausimu neturintys konkretnės nuomonės (3 pav.)

3 pav. Ar lietuvių kalbos prestižas yra pakankamas?

Kas turėtų rūpintis kalbos prestižu, respondentų nuomonės išsiskiria. Kad kalbos ugdytas yra visuomenės reikalas, kad visi turėtų rūpintis kalbos prestižu, mano 75% mokytojų. 9% apklausos dalyvių mano, kad kalbininkams ir politikams labiausiai turėtų rūpėti kalbos prestižo kėlimas, o 2% apklaustųjų kalbos prestižo problemą spręsti patiki kalbininkams ir visuomenei, tuo suteikdami kalbininkams lyg ir išskirtinį statusą.

Respondentų požiūris į kalbos taisyklingumą

Prestižinė kalba negali būti netaisyklinga, tai yra suprantama ne tik kalbininkams, bet ir kitiems visuomenės atstovams, tarp jų ir tyrime dalyvavusiems mokytojams. Apklausa parodė, kad net 89% apklausos dalyvių jaučia motyvaciją kalbėti taisyklingai. Visada taisyklingai stengiasi kalbėti 67% mokytojų, 11% – taisyklingos kalbos reikalavimų labiausiai paiso pamokose, 13% – oficialioje aplinkoje. 9% apklaustųjų laikytis bendrinės kalbos reikalavimų stengiasi ir pamokose, ir oficialioje aplinkoje.

Paprašyti savikritiškai įvertinti dažnesnes savo pačių daromas klaidas, tauragiškiai mokytojai nurodė kirčiavimo, tarties, žodyno, įvairių gramatinių kategorijų netikslumus. Nors tiriamosiose vietovėse kirčiuojama maždaug kaip bendrinėje kalboje (Bacevičiūtė ir kt., 2004, p. 208), tačiau net 42% apklausos dalyvių prisipažino darą kirčiavimo klaidų. 27% respondentų atsakė, kad nežino, kokių klaidų daro kalbėdami. Po 9% – mano, kad dažniausios jų kalboje yra tarties ar leksikos klaidos. Kiti atsakymai pasiskirstė taip: kirčiavimo ir tarties (4%), visokių (4%), kirčiavimo, netaisyklingai vartojamų žodžių ar jų reikšmių (2%).

Pasiteiravus apie kolegų daromas kalbos klaidas, 42% respondentų atsakė, kad jų gimnazijų mokytojų kalba yra taisyklinga, 29% apklausos dalyvių atrodo, kad kolegų nepaiso kalbos normų ir kalba netaisyklingai, 25% – šiuo klausimu neturėjo nuomonės, o 4% apklaustųjų atsakė, kad kolegų kalba visaip.

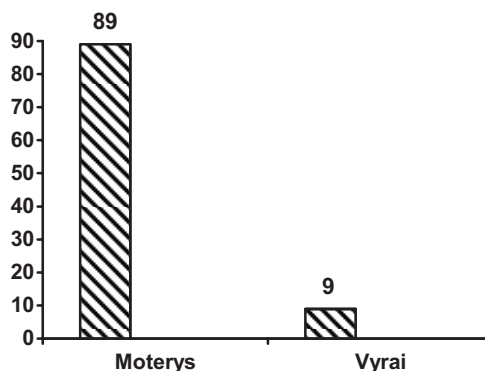
Aptardami mokinių kalbos taisyklingumą, net 90% tauragiškių mokytojų pripažino, kad jų gimnazijų mokiniai kalba netaisyklingai. Tik 4% respondentų atrodė, kad mokiniai kalba taisyklingai, 6% apklaustųjų nežinojo arba šiuo klausimu neturėjo nuomonės. Tačiau iš anketos atsakymų neaišku, ką mokytojai vadina netaisyklinga kalba. Galimas dalykas, kad prie netaisyklingai kalbančių yra priskiriami ir per pertraukas tarmiškai bendraujantys mokiniai.

Malonu pripažinti, kad ir Skaudvilės, ir Žygaičių gimnazijų mokytojai taisyklingai mokinių kalbą. Net 78% respondentų atsakė, kad jie rūpinasi mokinių kalba, pastebi ir taisyklingai jų daromas kalbos klaidas. Tik kartais netaisyklingą kalbą taisyklingai 2% mokytojų, o mokinių klaidų nepastebi 4% respondentų. Klaidų taisyti neturi laiko 7%, o netaisyklingos mokinių kalbos nepaiso ir klaidų netaiso 9% apklaustųjų mokytojų.

Bandant išsiaiškinti, kur, apklausos dalyvių manymu, galima girdėti taisyklingai kalbant, atsakymai pasiskirstė labai įvairiai. Daugiausia apklaustųjų (29%) paminėjo TVR, 27% – mokyklą ir TVR, 16% tauragiškių mokytojų atsakė, kad taisyklingą kalbą jie girdi mokykloje. Optimistiškai nusiteikę 9% respondentų mano, kad taisyklingą kalbą girdi visur. Kiti atsakymai (viešuose renginiuose, valstybinėse institucijose ir pan.) nepasiekė 10% ribos.

Duomenys apie respondentus

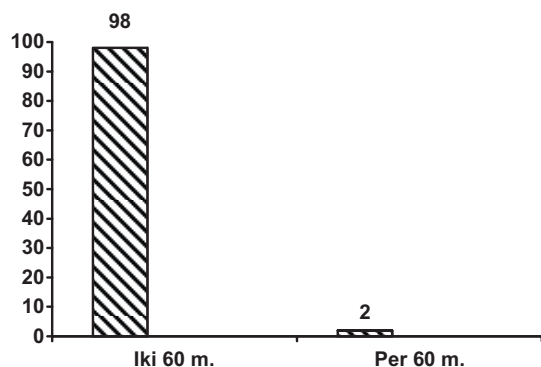
Mokytojų požiūrio į lietuvių bendrinės kalbos prestižą bei jos vartoseną tyrime dalyvavo 98 respondentai: 89 moterys ir 9 vyrai (4 pav.). Nors anketa buvo anonimiška, tačiau iš daugumos gautų anketų bent jau preliminariai galima spręsti, kad kruopščiau ir išsamiau į anketos klausimus atsakė moterys mokytojos, ne tik pabraukdamos vieną kurį esantį atsakymą, bet ir juos papildydamos savais, gyvenimo ar patirties padiktuotais pavyzdžiais.

4 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį

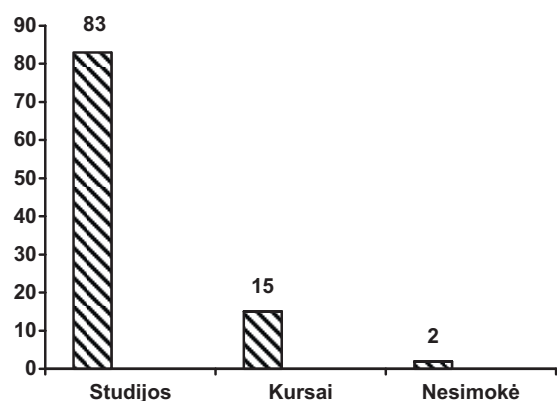
Pagal amžių visus tyrimo dalyvius galima suskirstyti į pensinio ir iki pensinio amžiaus grupes.

Malonu pastebėti, kad dauguma ir Skaudvilės, ir Žygaičių gimnazijose dirbančių mokytojų yra jauni ir brandūs, dar nepasiekę pensinio amžiaus ribos (5 pav.). Tik 2% respondentų turėjo per 60 metų. Kiek mums žinoma, keletas tauragiškių mokytojų neakivaizdžiai studijuoja Šiaulių universitete ar kitose Lietuvos aukštosiose mokyklose.

5 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių

Paskutiniu anketos klausimu buvo norima sužinoti, kaip mokytojai rūpinasi savo kalba, kokiais būdais ją tobulina. Atsakymai (6 pav.) rodo, kad net 83% tauragiškių mokytojų tenkinasi žiniomis, įgytomis studijuojant. Tik 15% respondentų kalbos kultūros yra mokęsi kursuose arba keldami kvalifikaciją, o 2% apklaustųjų kalbos kultūros įskaitos yra visai nelaikę. Gyvenant taip sparčiai kintančioje žinių visuomenėje, kai beveik kasdien atsiranda vis naujų terminų ir sąvokų, šis faktas nėra džiuginantis, tuo labiau, kad ir patys respondentai pripažino, kad vienas iš taisyklingos kalbos skleidimo židinių yra mokykla, joje dirbantys mokytojai ir, be abejonės, jų lūpomis tariamas gimtasis žodis.

6 pav. Ar esate mokęsis lietuvių kalbos kultūros?

Išvados

Atlikus anketinį tyrimą ir apibendrinus rezultatus, galima daryti tokias preliminarias išvadas:

1. Tauragės rajono Skaudvilės ir Žygaičių gimnazijų mokytojų nuomone, lietuvių kalbos prestižas yra nepakankamas.
2. Taisyklinga kalba neabejotinai rodo kalbėtojo išsilavinimą, todėl daugumai apklaustųjų mokytojų taisyklingai kalbėti yra prestižo reikalas.
3. Daugiau negu pusė tauragiškių mokytojų stengiasi visada kalbėti taisyklingai, nors prisipažįsta, kad gana dažnai prastokai kirčiuoja. Dalis mokytojų jaučia, kad kalba netaisyklingai, tačiau tiksliai nežino, kokių klaidų daro kalbėdami.
4. Dauguma apklaustųjų mokytojų specialiai savo kalbos taisyklingumu nesirūpina: net 83% tenkinasi tomis kalbos žiniomis, kurias įgijo studijuodami.
5. Prestižinės kalbos etalonas, respondentų nuomone, yra TVR, iš dalies – mokykla. Todėl dauguma mokytojų, išgirdę netaisyklingai kalbančius mokinį, jų kalbą taiso. Didžioji dalis apklaustųjų mano, kad mokinių kalba yra netaisyklinga.
6. Anketinis tyrimas parodė palyginti neblogą bendrinės kalbos situaciją tirtose dviejose Tauragės rajono gimnazijose, taip pat šių gimnazijų mokytojų atsakingumą diegiant lietuvių bendrinės kalbos normas ir stebint, kaip mokiniai jų laikosi.

Literatūra

1. Atkočaitytė D., 2002, *Pietų žemaičių raseiniškių prozodija ir vokalizmas*. Vilnius: LKI.
2. Bacevičiūtė R. ir kt., 2004, *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*. Vilnius: LKI.
3. Barauskaitė J. ir kt., 1995, *Lietuvių kalba I*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
4. Kruopienė I., 2004, Taisyklingos tarties poreikių tyrimas. *Baltų ir kitų kalbų fonetikos ir akcentologijos problemos*. Vilnius: VPU.
5. Kruopienė I., 2005, Žurnalistų taisyklingos tarties poreikiai. *LKI ir LKD seminaras kalbos redaktoriams ir žurnalistams*. Vilnius.
6. Kruopienė I., 2006, Taisyklingos kalbos vartoseną studentų akimis. *Baltų ir kitų kalbų fonetikos ir akcentologijos problemos*. Vilnius: VPU.
7. Kruopienė I., 2007, Studentų požiūris į bendrinę kalbą, jos normų laikymąsi. *Šviečiamoji veikla: kalbotyros istorija ir naujausi tyrinėjimai*. Alytus: Šv. Benedikto gimnazija.
8. Pupkis A., 2005, *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis.
9. Šukys J., 2006, *Kalbos kultūra visiems*. Kaunas: Švieša.

**TEACHERS' OF TAURAGĖ OPINION ABOUT PRESTIGE AND USAGE
OF LITHUANIAN LANGUAGE***Giedrė Bertašienė, Genovaitė Kačiuškienė***Summary**

The article discusses the issue of prestige of Lithuanian language. The article seeks to investigate teachers' opinions related to the usage of correct language, to find out how they understand the prestige of Lithuanian language, whether they have motivation to speak correctly and whether the present language environment satisfies them. With regard to the results of the sociolinguistic investigation, the conclusion is that the surveyed respondents (the teachers) are not indifferent to language issues: they are concerned with both the prestige of Lithuanian and the language used during lessons at school and elsewhere. The results of the research could be useful in dealing with the current issues on language policy and forming a positive image of Lithuanian.

Keywords: correct language, prestige, language users, usage, opinion, research.

**TAURAGIŠKIŲ MOKYTOJŲ POŽIŪRIS Į LIETUVIŲ BENDRINĖS KALBOS
PRESTIŽĄ IR JOS VARTOSENĄ***Giedrė Bertašienė, Genovaitė Kačiuškienė***Santrauka**

Straipsnyje aptariama lietuvių bendrinės kalbos prestižo problema. Remiantis Tauragės rajono Skaudvilės ir Žygaičių gimnazijų mokytojų anketiniais tyrimais, analizuojama, koks yra mokytojų požiūris į lietuvių bendrinės kalbos prestižą bei jos vartoseną, ar jaučiama motyvacija kalbėti taisyklingai, ar juos tenkina esama kalbinė aplinka. Anketų duomenys rodo, kad apklausti mokytojai nėra abejingi kalbai: jiems rūpi bendrinės kalbos prestižas, bendrine kalba dažniausiai stengiamasi kalbėti per pamokas ir kitur, taisoma netaisyklinga mokinių kalba. Atliktas tyrimas gali būti naudingas formuojant ir sprendžiant aktualius kalbos politikos klausimus Lietuvos mokyklose.

Prasminiai žodžiai: taisyklinga kalba, prestižas, kalbos vartotojai, vartoseną, požiūris, tyrimas.

Įteikta 2009-04-27